

Hastane Ortamında Hemşirelerin Etik Yaklaşımı ve Etik İkilemler

Nuray UTLU¹

Özet

Hastanelerinde sunulan hizmetlerde görev alanlardan birisi hemşirelerdir. 24 saat esasına göre çalıştıklarından sundukları hizmet biçimi oldukça yoğundur. Aşırı çalışmalar zaman zaman yorgunluklara neden olmaktadır. Diğer bir yönüde hemşirelerin etik değerlere bağlı kalmalarından dolayı hastaların etik sorunlarında hemşireleri olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Çalışmanın amacı; kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin etik yaklaşımı, etik sorunları ve bu etik sorunların çözüm önerilerini belirlemektir. Çalışma sınırlandırılarak sadece kamu hastaneleri kapsamı içerisine alınmıştır. Çalışma da hemşirelerin etik sorunları ve çözüm önerileri incelenmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada uygulanan araştırma yöntemi konu ile ilgili literatür taraması şeklinde olup, yayınlanmış kitaplar, makaleler, yayınlanmış tezler ile güvenilir internet kaynaklarıdır. Bu kaynaklardan oluşan bilgi ve değerlendirmeler uygulama tecrübesiyle birleştirilerek ilişkisel bir anlam verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Hemşire, Etik İkilem, Etik Yaklaşım*

Ethical Approach and Ethical Dilemmas of Nurses Working in Hospitals

Abstract

The nurses are one of the most important aspects of the services that they provide in the hospitals. They work on a 24-hour basis which makes them very busy. Occasionally, excessive work causes fatigue. Another aspect is that the ethical values of the nurses that they adhere to; patient's ethical problems can negatively impact the nurses. The purpose of this study is to identify ethical issues and ethical approaches and their solutions that are

¹ *Istanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Anestezi Programı Öğretim Elemanı, nurayutlu@aydin.edu.tr*

faced by the nurses who work at the public hospitals. The study is limited to the scope of the public hospitals. The study examined and evaluated the nurses' ethical problems and their solutions. The research method used in this study was published books, articles, published thesis, and reliable internet sources. The information consisted from these sources and assessment from practical experience was combined to give relational sense.

Keywords: *Ethics, Nurse, Ethical Dilemmas, Ethical Approach*

Giriş

Sosyal organizasyonlarda devlet, sınırları içindeki vatandaşlarının sağlıkları ile her türlü tedbiri almakla sorumludur. Sağlık hizmetlerinin en etkin bir şekilde sunulduğu yer hastaneler olmasından dolayı, burada sunulan sağlık hizmetlerinin her türlü denetim ve kontrolü devlete aittir. Bu kapsamda Devlet; bunlarla ilgili uluslararası sağlık kurallarıyla bütünleşen ve kendisini sorumlu tutarak, kanunları çıkarıp uygulamaktadır. Sağlık hizmetleri kamusal bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin sunulma biçimi formal bir nitelik taşıdığından, sunulan hizmet önemli bir sorumluluk gerektirmektedir [1].

Hastanelerde sunulan hizmetler ve bu hizmetlerin sunumunda görev alan sağlık personelinin en önemlilerinden biriside hemşirelerdir. 24 saat esasına göre çalıştıklarından dolayı sundukları hizmet biçimi oldukça yoğundur. Bu çalışmalar hemşirelerde aşırı yorgunluklara neden olmaktadır. Yoğunlukların diğer bir nedeni de hemşirelerin etik değerlere bağlı kalmalarından dolayı ve bunun sonucunda hastaların etik uygulama sırasında ortaya çıkardığı sorunlar da hemşireleri olumsuz etkilemektedir. Çalışmanın amacı; kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin etik yaklaşımı, etik ikilemler, etik uygulama sırasında hastaların çıkardığı sorunlar ve bu sorunların çözüm önerilerinin belirlenmesidir. Çalışma sadece kamu hastanelerinde çalışan hemşireler ile sınırlandırılmıştır. Özel hastaneler ve hizmet veren diğer sağlık kurumları çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmada hemşirelerin etik ikilemleri, etik uygulama sırasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiş ve değerlendirilmesi

yapılmıştır. Ayrıca uygulanan araştırma yöntemi konu ile ilgili literatür taraması şeklinde olup, yayınlanmış kitaplar, makaleler, yayınlanmış tezler ile güvenilir internet kaynaklarıdır. Bu kaynaklardan oluşan bilgi ve değerlendirmeler uygulama tecrübesiyle birleştirilerek ilişkişel bir anlam verilmiştir.

ETİK YAKLAŞIM

Etik Kavramı

Etik, kelime olarak, kişi ya da mesleğin davranışlarını düzenleyen ahlaki ilkeler grubu ya da değerler topluluğu olarak tanımlanmaktadır [2]. Diğer bir tanımlama da ise etik, her gün yapılan işleri, aldığımız kararları, bu kararları alırken ve eylemlerimizi uygularken etik ilkeler doğrultusunda hareket etmemizi sağlarmaktadır[3,4]. Mesleki çalışmalarda yapılması ya da yapılmaması gerekenler konusunda yol göstericidir. Ayrıca, Oğuz tarafından yapılan başka bir değerlendirmede de; “Etik, bilim ve teknolojinin bireye ve topluma zarar vermemesi için gerekli ahlaksal değerleri ortaya koyar[5]. Diğer yönden ise, insan davranışlarını yargılamaya olanak sağlayan normlar, idealler, ilkeler, standartlar ya da ahlaki gereklilikler olarak ifade edilmektedir [2]. Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi Etik kavramı; çalışanların mesleki davranışlarının kendi sistemi içerisinde kurallar, normlar, değerler, standartlar ve ahlaksal bütünlük içerisinde düzenlenmesine ve uyulmasına olanak sağlamaktadır.

Etik tarihsel gelişim açısından incelendiğinde; etik ve etik kavramının ortaya atılması ve etik anlayışının ne zaman başladığı bilinmemektedir. Birçok farklı kültürlerde ve toplumlarda yıllar öncesinden beri etik anlayışının var olduğu bilinmektedir. Etiğin çalışma alanları Elçigil ve arkadaşları tarafından deskriptif (tanımlayıcı) etik, metaetik (analitik), normative (kuralcı) etik olarak belirlenmiştir [6].

Etik Çeşitleri

Etik çok eski çağlardan beri geniş bir alanda uygulanmasına rağmen, türleri açısından incelendiğinde bireysel, örgütsel, yönetsel ve mesleki etik olarak dört ana başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bireysel etik kavramı, Aydın tarafından “bireyin kişisel hayatındaki kuralları ve ahlak hükümlerinin temel değerlerini, davranış prensiplerini, insan

düşünce ve eylemlerinin niteliğini kapsar” şeklinde ifade edilmektedir[4]. Üç bireysel etik teorisi mevcuttur. Bunlar; amaç, ilke ve sonuç etiğidir [7]. Örgütsel etik kavramı tanım olarak değerlendirildiğinde, iş ortamındaki karmaşık ahlaki ikilemleri incelemek ve çözmek için etik prensipleri uygulama disiplini ve sanatıdır. Bu durum örgütün karar ve uygulamalarına yansıyan kabul görmüş ve yürürlükte olan algı ve anlayışların tamamını kapsamaktadır [8].

Yöneltil etik ise, yöneltil hareketlerde ve uygulamalarda uyulması gereken ilkeler veya davranış kuralları olarak tanımlanır [9]. Başak bir tanımlamada ise; Yöneltil etik; ahlakın belli bir örgüt içerisinde, o örgütçe belirlenmiş kurallarla beslenerek ortaya çıkmış biçimi olarak tarif edilmektedir.

Etik kavramlar içerisinde en önemlisi olan meslek etiği ise; Dünyanın her noktasında aynı meslekte çalışan kişilerin uyması zorunlu olan, doğrudan canlılarla ilgili mesleklerde uyulması gerekli davranış ve kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir. Mesleki etik ilkelerin üç temel işlevi vardır[10]. Bu temel işlevler; mesleklerinde yetersiz ve ilkesiz elemanları tespit etmek ve gerektiğinde meslekten ayrılmasını sağlamak, çalışanlar arasında meslek içi rekabeti düzenlemek ve meslekleri ile ilgili hizmet ideallerini ve değerlerini korumaktır.

Herbir mesleğin işleyişini düzenleyen meslek etiği ilkeleri ile birlikte aynı görevi yerine getiren mesleki etik kodlar da bulunmaktadır. Bu kodlar, mesleklerinde çalışanların hangi davranışlarının kabul edilebilir olduğuna ilişkin olarak yol gösterici kurallardır. Etik kodlar aynı zamanda, meslek ya da kurum tarafından yapılması beklenen resmi ifadelerdir [10]. Meslek ile ilgili etik ilkeler ve kodların yararları aşağıda sıralanmıştır.

- Aynı meslekte çalışanlar arasında baskı yaratarak, çalışanların etik kurallar ve ilkeler kapsamında davranış göstermeye zorlar ve onların motivasyonunu artırır,
- Bireylerin davranışlarının değerlendirilmesine yönelik tutarlı ve kararlı rehberlik eder,
- İş ortamında ortaya çıkabilecek belirsiz ve karmaşık durumlarda nasıl davranılacağı konusunda yönlendirici görevini yerine getirir,

- İş yerinde yönetici veya patronların çalışanların üzerindeki otokratik gücünü kontrol eder,
- Mesleki kurumların meslekler ile ilgili toplumsal sorumluluklarını belirler,

Ayrıca, mesleki etiği ilkeleri ve kodları, etik dışı davranışın haklılaştırılması konusunda da uyarıcıdır. İşyerinde etik dışı davranışın haklı gösterilmesi ve akıllaştırılması sürecinin aşağıdaki davranışlarla başlamaktadır.

- Yasal ve etik sınırlar içinde olan ve belli durumları kurtarmak için rahatlatıcı ve uygun görünen davranış yollarının seçilebileceğine inanmak, etik dışı davranışların akıllaştırılmasında kullanmak,
- Etik dışı davranışların haklı kılınmasında kurum ve birey için çok yararlı olabilecek davranışların gerçekleştirilmesinde bir sakınca olmadığına inanmak,
- Yapılan bir davranışın başkaları tarafından fark edilmeyeceği inancını taşımak,
- Etik dışı olmasına rağmen, kuruma yarar sağlayan bir davranış nedeniyle çalışan yakalanırsa, kurumun kendisini savunacağı veya koruyacağı inancını taşımak,

Meslek ile ilgili kararlar verilirken bu dört aşamaya dikkat edilmesi gerekmektedir. Verilen kararların mantıklı nedenler bulunarak normalmiş gibi gösterilmesi tehlikeli bir durumdur. Ayrıca etik dışı davranışın gerekçelendirilmesinde, aşağıdaki yaklaşımlar da kullanılmaktadır [10]. Bunlar;

- İşi hızlandırmak ve toplumun yararı amacı ile bazı ilke ve prosedürleri atlamak,
- Kişisel çıkar gütmekten işin yapılmasına yönelik, önemli olan işlerin yapılması. “Bu nedenle kuralları biraz esnetmekte bir sakınca yoktur” düşüncesine sahip olmak,
- “Amacım sadece yardım etmek bu işte bir çıkarım yok” düşüncesine sahip olmak,

- “Üstlerim benim değerimi bilmiyor, ben sömürülüyorum. O halde ben de kendi çıkarlarımı düşünmek zorundayım” düşüncesine sahip olmak,
- İşlenen suç karşılığında çalışanın cezalandırılması gerektiği halde, bu durumu görerek benden bulmasın düşüncesine sahip olmaktır.

Hemşirelerin Etik Yaklaşımı ve Etik Uygulama Sırasında Ortaya Çıkan Sorunlar

Sağlık sektörü içerisinde sürekli hasta ile iletişimde bulunan, bakım ve tedavinin temel çalışanı olarak Hemşire, yasalara uygun fakat ahlaksal açıdan yanlış bir durum ile karşılaştığında ciddi tereddütler yaşamaktadır. Bu tereddütler hemşirenin işine ve mesleğine karşı motivasyonunu düşürmektedir. İş ortamına yansıyan bu durum, sağlık personeli, hasta ve ailesi arasında sorunlar yaşanmasına ve karmaşaya neden olmaktadır [11-12]. Hastayla sürekli iletişim halinde olan bir hemşirenin etik uygulama sırasında ortaya çıkan sorunlarla daha fazla karşılaşacağı ve daha çabuk fark edeceği düşünülür [13].

Bu alanda yapılan çalışmalarda incelendiğinde hemşireler malzeme ve personel eksikliği, hastane masrafları, görev tanımlarındaki belirsizlik gibi kurumdan ve sistemden kaynaklanan nedenlerle etik ikilem yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Yapılan başka bir araştırmada ise, Hemşirelerin %37’si malzeme eksikliğine bağlı psikososyal bakıma ilişkin etik ikilem yaşadıklarını, %22’si ise aynı nedenden dolayı bakımın tam verilmediği belirtmiştir [14].

Hastanın tedavisi ve bakımı verilirken doktor hemşire iletişiminde ortaya çıkan ço sayıda etik ikilem yaşamaktadır. Bu konuda yapılan başka bir çalışmada ise; diyabet hemşirelerinin özellikle hastanın tedavisinin doktor tarafından yetersiz yapıldığını ya da iyi kontrol edilmediğini düşündüklerinde ve bunu kendileriyle paylaştıklarında etik ikilem yaşadıklarını saptamışlardır [15,16]. Yurt dışında yapılan bir araştırmada ise; nöroloji servisinde çalışan 20 hemşirenin verilen tedaviye ilişkin görüşlerinin farklı olması nedeni ile etik ikilemler yaşandığı belirlenmiştir. Elçigil ve arkadaşları tarafından 229 hemşire üzerinde yapılan başka bir araştırmada ise; en çok görülen etik ikilemlerin ağrıyla başa çıkma, hasta lehine karar verme, yaşam kalitesi olarak belirlenmiştir [6].

Bir Üniversite hastanesinde yapılan başka bir araştırmada ise; Çalışan ikiyüz hemşirenin yaşadığı etik ikilemler; ilk olarak sosyal güvencesi olmayan ve hastaneden kaçmak isteyen hastalarla (%13.25), ikinci olarak da doktor istemine karşın tedaviyi reddeden hastalarla (%18.75) olduğu belirlenmiştir [16]. Bunların yanısıra, yaşanan diğer etik sorunlar ise; hemşirelerin doktor istemi, hasta ve ailesine tanı, tedavi ve tetkik sonuçlarının hakkında bilgi verilmemesi, hemşirelerin görev, yetki ve sorumluluklarının belirsizliği, hastaya yanlış ilaç uygulanması, hastanın bağımsızlığına saygı gösterilmemesi, hastanın üzerinde izinsiz araştırma yürütülmesi, hemşirenin yetki ve yeterlilikleri konusundaki yasal sınırlılıklar, kurumun politikalarından kaynaklanan etik ikilemler, hemşirelik bakımında kaynakların paylaşılması olarak belirlenmiştir.

Hastanelerde karşılaşılan etik sorunlar meslektaşları arasında sorunlara sebep olmaktadır. Etik ikilemler, ayrılıklar, motivasyon ve performansı da etkilemektedir. Bu durum hizmet kalitesini düşürmektedir ve bunun sonucunda hastaya olumsuz yansımaktadır.

Hemşirelerin hastane ortamında etik uygulama sırasında karşılaştıkları sorunlar üç ana başlık altında incelenecektir. Bunlar; Hemşirelerin kendilerinden oluşan etik uygulam kaynaklı sorunlar, Hemşirelerin çalıştıkları servislere göre karşılaştıkları etik uygulama kaynaklı sorunlar, Ameliyathanelerde çalışan hemşirelerin karşılaştığı etik uygulama kaynaklı sorunlardır.

Hemşirelerin Kendilerinden Oluşan Etik Uygulama Kaynaklı Sorunlar

Genellikle hemşirelerin mesleklerinin gereklerini yerine getirirken yaşadığı ya da yaşayabileceği etik ikilemleri; aşağıdaki örnek vakalar ile açıklayabiliriz.

- **İlk vaka da** [6,17] hemşire istem üzerine hastaya kan takmak üzeredir. Hasta kanın bir müslüman'a ait olup olmadığını sorar. Hemşire büyük olasılıkla cevabını verir. Hasta bundan emin olunmadan asla kanın takılmasına izin vermeyeceğini söyler. Hemşire karşılaştığı bu sorunu hastanın doktoruna ifade eder. Doktor, sorunu çözmek yerine hemşireyi hastaya yalan söylememekle suçlayarak istemin uygulanması

gerketiğini söyler. Hemşire, yaşadığı etik ikilemi çözebilmesi için bazı sorularına cevap aramaktadır. Bunlar; istemi uygulamak (hastanın lehine olsa bile) uğruna hastaya yalan söylemeli mi? Buna hakkı var mı? Yerine getirmesi gereken ödev nedir?

- **İkinci vaka'** yı inceleyecek olursak; [14,17], Etik ikilem ile ödev arasındaki çatışmaya örnek olmaktadır. Hemşire; Prognozu kötüye giden hastanın tedavisi ile ilgili bazı sorunlar olduğunu düşünmektedir. Bu durumu hastanın hekimi ile konuşmak zorunda olduğunu hissetmektedir. Öncelikle durumu sorumlu hemşiresine açan hemşirenin aldığı tepkidir. Sorumlu hemşire ve doktor, hemşirenin böyle bir yetkisinin olmadığını ifade eder, tedavi hakkında verilen kararın uygulanmasını isterler ve hemşireyi bu konuda uyarırlar. Hemşire inanmadığı durumda hastasına her şeyin yolunda olduğunu nasıl ifade edecektir. Asıl sorumlunun kim olduğu nasıl belirlenecektir?
- **Üçüncü vaka** da ise, hemşirenin harşılaşmış olduğu etik ikilemler; mastektomi amaçlı yapılacak cerrahi müdahale işlemi için onam formu imzalamadan önce her şeyi doktoru ile konuşmuş olduğunu bildiği hastasının kendisine tedavi seçenekleri hakkında sormuş olduğu sorularını yanıtlayarak hastaya gerekli bilgileri vermesi sonucunda ortaya çıkmaktadır [14,17]. Bu durum sonucunda, hasta tedavi yöntemini değiştirmek istemektedir. Hasta bu talebini doktoruna ifade ettiğinde, doktor bu durumdan rahatsız olur. Hemşireyi servis sorumlu hemşiresine şikâyet eder. Hemşire kendi vazifesi olmayan bir konuda yapmış olduğu açıklamadan dolayı suçlanır. Bu durum, hemşirenin, hastalarının tedavileri hakkında yönelttikleri sorulara bilgi verme yetkisine ve sorumluluğuna sahip olup olmadığı konusunda ikileme düşmektedir.
- **Dördüncü vaka** da ise, ameliyata alınan hastanın ameliyattan tahmini çıkma saati ile ilgili ve oluşabilecek komplikasyonlar ilgili bilgi aktarımıdır. Hemşire hasta yakınına ameliyattan bir saat içerisinde çıkacağını ifade etmiştir. Ancak hastada ortaya çıkan komplikasyon nedeni ile hasta yoğun bakımda kalmıştır. Bu durumda Hemşire vermiş olduğu bilgiden dolayı hem hasta yakınları hem de yöneticileri tarafından suçlanır. Verilebilecek bilginin doğruluğu ve hastanın her an değişebileceği unutulmamalıdır.

Örneklerdende anlaşılacağı üzere günümüz hemşirelik meslek anlayışının hemşireye yüklediği etik ilkeler, hemşirenin görevini yerine getirirken sorumluluğunu daha da arttırmaktadır.

Hemşirelerin Çalıştıkları Servislere Göre Etik Uygulama Kaynaklı Sorunlar

Hastanelerin her kademesinde görev alan hemşirelerin çalıştıkları servis ve birimlere göre yapmış oldukları etik uygulama sırasında karşılaştıkları sorunlar farklılık göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda hastanelerde Cerrahi, Dâhili ve Acil servislerde tespit edilen belli başlı etik uygulama sırasındaki sorunlar; Hasta ilişkileri, çalışanlararası ilişkiler, hastane malzeme tedarik süreçlerinde ortaya çıkmaktadır [18] Karşılaşılan etik uygulamalarda ortaya çıkan sorunlar aşağıda sıralanmıştır[14]:

- Hastanede kullanılan malzemelerin bulundurulması ile ilgili etik uygulama sorunları
- Hemşire sayısının yetersizliğine ilişkin karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Hasta-doktor-hemşire ve sağlık ekibi ilişkilerinde karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Ağrısı olan hastanın bakımını yönetirken karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Hastaların hastane masrafları ile ilgili karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Hastaların yararına en doğru kararı verirken karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Hastaların yaşam kalitesi ile ilgili karar verilmesi sırasındaki etik uygulama sorunları
- Hastaların bakım harcamalarının bütçeyi zorlamasına ilişkin karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Hastaların mahremiyetine uyulmamasına ve hastaların tedaviyi reddetmesine ilişkin etik uygulama sorunları
- Bulaşıcı hastalığı olan hastaların bakımına ilişkin etik uygulama sorunları
- Hastalara gerçek tanılarını ve tedavileri konusunda gerçeklerin anlatılması ile ilgili etik ikilemler
- “Hayata döndürmeyiniz/reanimasyon yapmayınız” isteminde karşılaşılan etik uygulama sorunları

- Tedaviye uyum sağlamayan hastaların bakımındaki etik uygulama sorunları
- Hastanın kendisi ile ilgili bilinçli kararı verecek durumda olup olmadığı ile ilgili ilişkin etik uygulama sorunları
- Gereklı hemşirelik bakımının uygulanması ile ilgili etik uygulama sorunları
- Hastalara yapılan tedavinin yararsız olduğu ile ilgili kararlarda karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Bilinci bozuk (konfüze) hasta ve bağımlı hastaya verilen hemşirelik bakımında karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Narkotik ilaçlar verilirken karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Ailelerin yasal haklarını savunmaya yönelik ve hastanın tedavisinin ailesi tarafından reddedilmesi ile ilgili karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Deney aşamasındaki tedavilerin hastaya uygulanması ile ilgili etik uygulama sorunları
- Aydınlatılmış onama ait etik uygulama sorunları
- Yaşam desteğinin kesilmesine ve intihar girişimi olan hastanın bakımı ile ilgili etik uygulama sorunları
- Organ naklinde ailelerin donör talep ederken karşılaşılan etik uygulama sorunları
- Organ naklinde kaynakların kullanımı ile ilgili ilişkin etik uygulama sorunları
- Organ veren ve nakli yapılan hastanın bakımına ilişkin etik uygulama sorunları
- Kürtaj uygulamasına katılımı ve Fetus cerrahisi ile ilgili etik uygulama sorunları

Ameliyathanelerde Çalışan Hemşirelerin Karşılaştığı Etik Uygulama Kaynaklı Sorunlar

Hemşirelerin ameliyathanelerde ve yoğun bakım servislerinde çalışmaları sırasında karşılaştıkları etik uygulamalarda ortaya çıkan sorunlarda farklılık göstermektedir. Etik kararlar özellikle anestezi altında olan, bilinçsiz, tüm yaşam aktivitelerinde bağımlı, kendi kararlarını veremeyen hastalar için çok önemlidir. Hasta koruyucusu olarak ameliyathane hemşiresi hastanın güvenliğini sağlamak zorundadır. Ameliyathane alanında çalışan hemşirelerin, hastaların haklarını sağlığını ve güvenliğini sağlamak için

etik ilkeleri kullanmaları gerekir [19,20]. Bireyleri her açıdan yaralanmaya maruz bırakan cerrahi süreç boyunca bakım verme sorumluluğu olan hemşirelerin, temel etik ilke olan insana saygı çerçevesinde çalışmaları çok önemlidir. Hemşirelerin uygulama zorunluluğunda bulunan temel etik ilkeler ise; bilgilendirme, mahremiyet, karar vermede otonomi, özel bilginin saklanması ve hastanın güvenli bakım alma hakkıdır [14].

Ameliyathane hemşireleri, etik karar verme sürecinde kendilerini sıklıkla yeterli bilgiye ve donanıma sahip olmadıklarını belirtmektedir. Ameliyathane hemşirelerinin karşılaştıkları etik sorunlarla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu bölümde çalışanların etik uygulama kaynaklı sorunları aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;

- Hastadan izin alınmadan ameliyatında gözlem amaçlı izleyicilerin bulunmasına dair etik uygulama sorunları
- Hastaya cerrahlar hakkında önerilerde bulunmaya ilişkin etik uygulama sorunları
- Kürtajı doğru bulmadığı halde işlemde görev almaya ilişkin etik uygulama sorunları
- Şüpheli ilaç kullanımı rapor etmeye ilişkin etik uygulama sorunları
- Sterilizasyonda standart kurallara uymaya ilişkin etik uygulama sorunları
- Yanlış hastaya ya da vücudun başka bir bölgesine cerrahi işlem uygulamaya ilişkin etik sorunları
- Bilgilendirilmiş onam hakkında, aydınlatılmayan konularla ilgili kuşkuyla ilişkin etik uygulama sorunları
- Hasta yakınları ve bakımında birebir görevli personel için zorunlu HIV testi yapma konusundaki etik uygulama sorunları
- Hastaya yeniden canlandırma yapmama direktifini uygulamaya ilişkin etik uygulama sorunları
- Bilgi vermemeye ilişkin etik uygulama sorunları
- Ekip çalışanlarının herhangi biri hakkında ilaç bağımlılığı konusunda şüpheye ilişkin etik uygulama sorunlarıdır [19].

Hemşirelerin Etik Yaklaşım ve Sorunların Değerlendirilmesi

Hemşirelik bakımı süresince, hastanın hakları, değerleri ve beklentileri ile hemşirenin mesleki değerlerinin ve kendisinden beklenenlerin çatıştığı bir

ortam oluşabilmektedir. Etik ikilem kaynaklı sorunlar hemşirelerin karar verme sürecinde geleneklerden ve diğer sınırlamalardan etkilenmesiyle ortaya çıkmaktadır. 1988-2008 yılları arasında hemşirelerin etik karar verme sürecini ve etik davranışlarını araştıran 39 araştırma makalesini incelendiğinde ve etik karar verme sürecinin ve hemşirelik uygulamalarına geçirmenin zor bir süreç olduğunu, kişisel ve durumsal faktörlerden etkilendiğini saptamıştır [21,22]. Mesleki etik kurallar ve ilkeler hemşireleri yasalara, yönetmeliklere karşı koruduğu gibi hastaları da uygulamalara karşı korumaktadır[6].

Hemşirelik mesleğinde uygulanması gereken uluslararası alanda kabul görmüş etik ilkeler ve etik kodlar, hemşirenin mesleğinde davranış ve sorumluluklarını belirleyerek, uygulamalarda tutarlılık ve dinamiklik sağlamaktadır. Ayrıca hemşireye otonomi kazandırarak, mesleki doyuma götürmekte ve motivasyonunu artırmaktadır.

Hemşirelikte etik karar verme süreci; etik birçok seçeneklerin yer aldığı ortamda, etik açıdan sorunun belirlenmesi ve doğru eyleme karar verilmesini içeren mantıksal bir süreçtir.

Hemşirenin sorumluluk, görev ve yetki gibi mesleğin temelini oluşturan inançları etik karar verme açısından önemlidir. Sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında hemşireler; hastalarını, meslektaşlarını ve kendilerini korumak için aldıkları kararlarda sağlam dayanaklara gereksinim duyarlar. Etik olarak karmaşa yaratan bir durumda iyi bir karar verebilmek için etik teorilerin, ilkelerin dikkate alınması, diğer kişilerin hasta/hasta ailesi değerlerine, kültürel özelliklerine ve dini görüşlerine açık olunması gereklidir. Bununla beraber sağlık bakımı ekip yaklaşımı gerektirdiğine göre bu alana ilişkin sorunların çözümü de ekip yaklaşımı gerektirir. Bu nedenle sağlık ekibi üyeleri her bir hastada kendilerine etik olarak neyin doğru geldiğini açıklıkla ifade etmeli ve sürekli iletişim içinde olmalıdırlar. Hemşire çalıştığı serviste hastayla iletişiminden itibaren karar verme sürecini uygulamaları gerekir. Ancak, etik karar verme süreci çok boyutlu bir yapıdır. Bunlar dört başlıkta toplanabilir [23]:

- Çalışanları arasında hasta için en yararlı hangisi olduğu konusunda anlaşmazlık olabilir.
- Rahatsızlığa bağlı olarak, hastanın karar verme yeteneği veya kendisi

- ile ilgili fikir yürütme düzeyi zayıflayabilir ya da hiç olmayabilir.
- Hastalar için teknik ve tıbbi kaynakların az olması sağlık sistemini olumsuz etkileyebilir.
- Doğru etik karar hasta için daima iyi bir karar olmayabilir.

Etik karar verme süreci oldukça karmaşık bir yapıdır. Etik karar verebilmek için öncelikle vakanın etik boyutunun kabul edilmiş olması gerekmektedir. Vakanın etik yönünün belirlenmesi, diğer sorunlardan ayırt edilmesi ise etik bilgisi kadar etik duyarlılık da gerektirmektedir. Etik duyarlılık; etik sorunu ayırt etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Etik açıdan savunulabilir klinik etik yargılarda bulunma kapasitesini içerir.

Etik karar verme süreci etik sorunun çözümü için hemşireye bir yöntem gösterir ve bir defada etik sorunun pek çok yönünü gözden geçirmeyi öngörür. Etik karar verme süreci;

- Etik sorunun belirlenmesi ve sorun yaratan faktörlerin biraraya getirilmesi,
- Kişisel değerlerin belirlenmesi,
- Etik ilkeleri kullanarak problemin tartışılarak değerlendirilmesi,
- Yararlanılabilecek kaynakların belirlenmesi (etik kurullar gibi),
- Çözümde önerilerin belirlenmesi ve incelenmesi,
- Seçeneklerden uygun olana karar verilmesi ve kararın uygulanması,
- Etik sorun ve sonuçların değerlendirilmesini içermektedir.

Etik karar verme süreci büyük ölçüde hemşirelik sürecine benzemektedir. Hemşirelerin, hastanın yararını koruyarak doğru kararlar verebilmesi için uygulamaya yönelik etik rehberler geliştirmeleri önemlidir. Bu rehberler içerisinde etik karar verme sürecinde kullanılacak olan modellere ayrıntılı gerekmektedir [24]. Tıp ve hemşirelik literatüründe etik karar verebilmek için çeşitli yaklaşımlar önerilmektedir. Karar verme anlamına gelen İngilizce “**DECIDE**” kelimesini temel alan kolay hatırlanacak bir model geliştirmiştir. Bu modelin aşamaları Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 1. Karar verme süreci model aşamaları *[24]

Harf	İngilizce anlamı	Türkçe anlamı
D	Define the Problem(s)	Problemi tanımlama
E	Ethical Review	Etik yönden inceleme
C	Consider the Options	Seçenekleri düşünme
I	Investigate Outcomes	Sonuçları inceleme
D	Decide on Action	Davranışa karar verme
E	Evaluate the Results	Sonuçları değerlendirme

İlk aşamada vakayı oluşturan etik unsurlar ışığında etik uygulamadaki sorun analiz edilir ve çeşitli boyutları (yasal, tıbbi, etik, sosyal, ekonomik vs) birbirinden ayrılır. Bu boyutların her biri ayrı değerlendirilir. Burada etik değerlendirmenin öncelikli amacı etik sorunun varlığını belirlemektir [24].

Etik uygulamadaki sorun belirlendikten sonra sorun olarak kabul edilen vaka etik bir değerlendirme ve sınamadan geçirilir. Bu aşamada mevcut etik kavram ve değerlerle vaka irdelenmeye çalışılır. Etik uygulamadaki sorun, etik ilkeler, kodlar, teoriler, yasalar ve hastanın değerleri dikkate alınarak irdelenir. Bunları yapabilmek için, hemşirenin etik konusunda yeterli bilgisinin olması gerekir. Değerlendirmede hekim, hemşire, hasta ve hasta ailesindeki kişiler karar verme sürecine katılır. Bu değerlendirmelerin sonucunda çeşitli çözümler belirlenir ve hasta için en uygun olan seçeneğe karar verilir. Sorunun çözümünde belirlenen yaklaşım uygulanır. Sonuç olarak hastanın ve ailesinin gereksinim ve değerlerine odaklanan etkin çözümler bulunabilir. Hemşireler bu modelleri kullanarak etik sorunların çözümünde profesyonel bilgileri ışığında yeni stratejiler geliştirebilirler.

Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlerle baş edebilmeleri için, yapılması gerekenleri sıralayacak olursak; ilk olarak hemşirelik mesleğini yerine getirmeleri için gerekli mesleki etik ilkelerin tespit edilmesi gerekmektedir. İkinci sırada ise; tıp ve hemşirelik mesleği ile ilgili etkin ve yeterli eğitim almaları, üçüncü olarak ise tıp, hemşirelik ve meslek etiği

ile ilgili eğitim programlarının alınması ve uygulanması zorunluluktur. Hemşirelik mesleğinde etik uygulamalar için gerekli olan temel ilkeler; bireye saygı, yararlılık, kötü davranmama, doğru sözlülük, adalet ve sadakat olarak kabul edilmiştir. Bu etik ilkeler, hemşirelerin mesleklerini yerine getirirken onlara sorumluluk yüklemekte ve hemşirelik mesleği için rehber kurallar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışmada; hastane ortamında hemşirelerin etik ikilemleri, etik uygulama sırasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapılan inceleme ve değerlendirme sonuçlarına göre;

- En geniş anlamda tüm mesleklerde uygulanan uluslararası literatürde kabul görmüş olan evrensel etik kavramı; meslek üyelerinin, kendisine, mesleğine, meslektaşlarına ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken kullandığı yol gösterici ilkeler, değerler ve kurallar bütünü olarak belirlenmiştir[23, 24, 26].
- Etik ilkeler verilen hizmet kalitesini bir kat daha artıracak ve çalışanlarda istendik davranış haline getirecek ve sorun olmaktan çıkacaktır.
- Mesleki etik kurallar genel kapsamlı ve soyut olmasına rağmen etik sorunların her biri kendine özgü durum ve koşulları içermektedir. Bu durum karmaşık ve belirsiz sorunları meydana getirmektedir.
- Tüm meslek gruplarında etik kurallar, yapısı gereği buyruk niteliğinde kendini göstermektedir. Bu nitelikler meslek üyesinden belirlenmiş tutum ve davranışları talep etmektedir.
- Meslek yaşantısında hemşire kişilerarası ilişkilerde kendisinden beklenen ahlaksal bir yaklaşıma önem vermelidir. Böylece ahlaksal tutum ve davranış, mesleki bilgi ve beceri ile bütünleştirilmelidir.
- Profesyonel üyelerden oluşan hemşirelik mesleği insanlarla sürekli iletişim halinde olması nedeni ile mesleki uygulamalarında etik kod, ilke, değer ve kurallara dayanmaktadır.

- Buyruk niteliğinde olan ve işyerinde uyulması gereken yazılı düzenlemeler hemşirenin mesleğini uygularken iyi bir hemşire olması ve iyi bakım vermesi açısından eksik kalmaktadır.
- Etik kurallar hasta haklarının korunması ve hasta güvenliğinin sağlanması açısından hemşirelere uyulması gereken ilkelere dayalı temel bir çerçeve çizmektedir.
- Çalışan gruplara meslek ayırt edilmeksizin etik yaklaşım ve etik uygulama biçimi ile ilgili hizmetiçi eğitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] UTLU, N., (2013), “Kamu Hastanelerinde Çalışan Hemşirelerin Etik Sorunları, Bu Etik Sorunlardan Kaynaklanan Stres ve Stresle Başetme Yolları”. Beykent Üniversitesi, SBE Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Danışman Yrd. Doç. Dr. K. USLU.
- [2] KUTLAY, O., YILMAZLAR, A.,(2001). “Anestezi ve Yoğun Bakımda Etik, Klinik Etik”, Ed. Erdemir Demirhan, Nobel Tıp Kitabevi, s:532-541, İstanbul.
- [3] BAHÇECİK , A. N., & ÖZTÜRK, A.,(1998). “Profesyonel Hemşirelik Uygulamalarında Etik”, Marmara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 3(2): ss; 337-345.
- [4] AYDIN, M., (2006). “Çalışanların Demografik Özellikleri ve Bireysel Etik Degerleri Arasındaki İlişki: Kamu Sektöründe Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Yrd. Doç. Dr. Kazım Develioglu, Dumlupınar Üniversitesi
- [5] OĞUZ, Y.,(2001) “ Felsefi Yaklaşımların Işığında Klinik Etiğe Giriş, Klinik Etik”, (Ed.) Erdemir, Demirhan et.al.,Nobel Tıp Kitabevi, ss:9-25, İstanbul.
- [6] ELÇİGİL, A., & BAHAR, Z., & BEŞER, A., & MİZRAK, B., & BAHÇELİOĞLU, D., & DEMİRTAŞ, D., & ÖZDEMİR,

- D., & ÖZGÜR E. Y., (2011). “ Hemşirelerin Karşılaştıkları Etik İkilemlerin İncelenmesi”, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 14(2): ss; 52-60.**
- [7] VELASQUEZ, M.G.,(2002). “Business Ethics Concepts and Cases”, Prentice Hall, 5, Edition.
- [8] POTTER, L.R., (1996). “From Clinical Ethics to Organizational Ethics: The Second Stage of The Evolution of Bioethics”, Bioethics Form, 12(2): ss:3-12.
- [9] SAYLI, H.K.,(2008). “ Duygu, Yönetmelik Etik ve Yönetmelik Etiğinin oluşmasında İnsan Kaynakları **Yönetiminin Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Analiz**”, Sosyal Bilimler Dergisi Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, ss:232-252.
- [10] AYDIN, P.İ., (2002). “Yönetmelik, Mesleki ve Örgütsel Etik”, Pegem Yayıncılık, 3: 62-241, İstanbul
- [11] NOUREDDİNE, S.,(2001). “Development of The Ethical Dimension in Nursing Theory”. International Journal of Nursing Practice 7 (1):ss: 2-11.
- [12] DİNÇ, L.,(1994). “Hemşirelerin Etik Problemler Karşısındaki Yaklaşımlarının Belirlenmesi”. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 1(1):33-43.
- [13] KILAVUZ, R.,(2002). “ Yönetmelik Etik ve Halkın Yönetmelik Etik Oluşumuna Etkileri”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 26(2):ss: 255-66.
- [14] KARAÖZ, S.,(2000). “Cerrahi Hemşireliği ve Etik”, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 4 (1) : ss:1-8.
- [15] TANG, P. F., & JOHANSSON, C., & WADENSTEN, B., (2007).” Chinese Nurses’ Ethical Concerns in a Neurological Ward”. Nursing Ethics, 14 (6): 810-824.

- [16] ERDEMİR, F., & ALGIER L., & PINAR, G., (2001). “Hemşirelikte Etik Programına Katılan Hemşirelerin Karşılaşmış Oldukları Etik İnkilem Örneklerinin İncelenmesi”. 2. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı, ss: 317-322.
- [17] tip.kocaeli.edu.tr/.../Hemsirelige_etik_yaklasimlar.doc Prof. Dr. Nermin ERSOY, Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD. Hemşireliğe Etik Yaklaşımlar (erişim tarihi: Eylül 2015).
- [18] DEMİRHAN, A.E., & OGUZ, Y., & ELÇİOĞLU, O., & DOĞAN, H.,(2001). “Klinik Etik”, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, ss. 211-213.
- [19] UZUN, Ö., (2003). “Cerrahide Etik”, 4. Ulusal Cerrahi ve Ameliyathane Hemşireliği Kongresi, Kongre Kitabı, Ege Üniv. Basımevi, İzmir, ss.40-56.
- [20] VURAL, H., & İNANÇ, M., (2000). “Hemşirelikte Hatalı Uygulamaların ve Etik Tartışmaya Yol Açabilecek Olayların Öyküsel Vakalarla İncelenmesi”, *Gülhane Tıp Dergisi*,42(2):ss:159-164.
- [21] ERSOY, N., & GÜNDOĞMUŞ, Ü. N., (2003). A study of the ethical sensitivity of physicians in Turkey. *Nursing Ethics*, 10(5), ss: 472-484.
- [22] GÜL, H.,(2006). “Etik Dışı Davranışlar ve Ussallaştırılması: Devlet Hastanelerinde Bir Uygulama”, Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Karaman, Sayı 10: ss: 65-79
- [23] AVCI, K., (2007). “Pediatri Alanında Hemşirelerin Etik Sorunların **Çözümüne Yönelik** Yaklaşımlarının İncelenmesi”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Programı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sayfa:34, Ankara.

- [24] THOMPSON, I.E., & MELINA, K.M., & BODY K.M., (1988). "Nursing Ethics". Editon:2, Churchil Livingstone, New York.
- [25] CHARITY, J., & BARBRO, W., & TANG PF., (2001). "Chinese Nurses' Ethical Concerns in A Neurological Ward". Nursing Ethics, 14 (6): ss. 810-824.
- [26] CENGİZ A., AYAZ Ş., SÜRÜCÜ, Ş. (2015). "Hemşirelerde etik ilkeler". <http://www.acibademhemsirelik.com/e-dergi/> erişim tarihi: Kasım 2015.